

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN WITH DISABILITIES IN THE INSTITUTIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

Стаття присвячена особливостям психолого-педагогічного супроводу дітей з інвалідністю. Встановлено, що психолого-педагогічний супровід дітей з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти характеризується як: система допомоги, технологія з розвитку потенціалу, комплекс заходів, вид взаємостосунків, спеціально створені умови, кінцевою метою яких виступає навчання, виховання, розвиток та адаптація дітей з інвалідністю відповідно до можливостей власного розвитку. Охарактеризовано принципи, мету, завдання та алгоритм психолого-педагогічного супроводу. Визначено, що до суб'єктів супроводу належать: діти з інвалідністю; діти, розвиток яких відбувається відповідно до фізіологічних норм та вікових особливостей; педагоги та адміністрація; батьки дітей з інвалідністю та батьки дітей, розвиток яких відповідає віковим та фізіологічним нормам.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, діти з інвалідністю, алгоритм, принципи, завдання, суб'єкти, команда супроводу, зміст роботи.

Установлено, что психолого-педагогическое сопровождение детей с инвалидностью в условиях инклюзивного образования характеризуется как: система помощи, технология по развитию потенциала, комплекс мероприятий, вид взаимоотношений, специально созданные условия, конечной целью которых выступает обучение, воспитание, развитие и адаптация детей с инвалидностью в соответствии с возможностями собственного развития. Охарактеризованы принципы, цель, задачи и алгоритм психолого-педагогического сопровождения. Определено, что к субъектам сопровождения относятся: дети с

инвалидностью; дети, развитие которых происходит в соответствии с физиологическими нормами и возрастом; педагоги и администрация; родители детей с особыми потребностями и родители детей, развитие которых соответствует возрастной и физиологической норме.

Ключевые слова: психолого-педагогическое сопровождение, дети с инвалидностью, алгоритм, принципы, задачи, субъекты, команда сопровождения, содержание работы.

It has been established that the psychological and pedagogical support of children with special needs in the conditions of inclusive education is characterized as: a system of assistance, technology for capacity development, a complex of measures, the type of interactions, specially created conditions, the ultimate goal of the students. Education, education, development and adaptation of children with special needs according to the possibility of own development. Presented the purpose of psychological and pedagogical support. The principles, tasks and algorithm of psychological and pedagogical support are described. In accordance with the goal it is established that psychological and pedagogical support has its structure. They determined that the subjects of support should be: children with special needs; children, the development of which occurs in accordance with physiological norms and age especially; teachers and administration; parents of children with special needs and parents of children, whose development corresponds to age standards.

Key words: psychological and pedagogical support, children with special needs, algorithm, principles, tasks, subjects, support team, content of work.

УДК 376-056

Гончар І.Г.,

канд. пед. наук,

старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сьогодні розвиток суспільства й системи освіти відбувається під впливом світової тенденції до зростання кількості людей з інвалідністю. За інформацією Державної служби статистики України, станом на 01.01.2018 р. кількість осіб з інвалідністю в Україні становить 2603 осіб, крім цього діти з інвалідністю до 18 років становлять 156,1 осіб.

Така ситуація провокує розроблення та реалізацію інноваційних підходів в освітньому просторі України, спрямованих на більш ефективне включення людей з інвалідністю в навчальне середовище і в громадське життя суспільства, рівний доступ до отримання якісної освіти. Отже, в Україні напрацьовується законодавство, яке

регулюватиме правові відносини в інклюзивному просторі. Крім того, Президент України Петро Порошенко підписав закон «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» [1]. Відповідно до нього особи з інвалідністю мають право здобувати освіту в усіх навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання організації та здійснення соціальної підтримки дітей та молоді з інвалідністю знайшли своє відображення в працях І. Іванової, В. Ляшенко та ін.; різні аспекти супроводу навчання такої категорії дітей досліджували: Г. Бойко, А. Кісляк, К. Кольченко, В. Шиян тощо. Специфіку взаємодії

викладачів та студентів з інвалідністю у вищому навчальному закладі вивчали: К. Кольченко, Г. Мазарська, Ш. Равер-Лампман та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Малодослідженими залишаються питання організації психолого-педагогічного супроводу дітей з інвалідністю, визначення критеріїв ефективності цього процесу в умовах інклюзивної освіти.

Мета статті – охарактеризувати зміст і структуру психолого-педагогічного супроводу дітей з інвалідністю в закладах освіти та визначити критерії ефективності цього процесу в умовах інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. Психолого-педагогічний супровід розвитку учня з інвалідністю та супровід його навчання в умовах інклюзивної освіти – одна з актуальних проблем освітньої інтеграції. На сьогодні цей процес знаходиться в стадії розроблення і характеризується відсутністю чітких, зрозумілих фахівцям механізмів, які дають змогу ефективно вирішити питання з включення учнів з інвалідністю в освітнє середовище та потребою їх повноцінної інтеграції в заклади освіти.

Аналіз літератури (О. Безпалько, Н. Бурикiна, А. Колупаєва, Ю. Найда та ін.) дає змогу нам констатувати, що психолого-педагогічний супровід дитини з інвалідністю науковцями трактується як:

- система психолого-соціально-педагогічної допомоги, що здійснюється командою спеціалістів;
- технологія, спрямована на відновлення та розвиток потенціалу особистості;
- комплекс заходів, направлених на створення умов для повноцінної соціалізації та адаптації особистості;
- особливий вид стосунків між особами, які надають супровід, та тими, хто потребує допомоги;
- спеціально створені психолого-педагогічні умови, орієнтовані на засвоєння дитиною з інвалідністю відповідних загальноосвітніх програм, корекцію відхилень в її розвитку.

Водночас здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з інвалідністю виступає як ключова умова успішної реалізації інклюзивної освіти.

Метою психолого-педагогічного супроводу дітей з інвалідністю в навчально-виховних закладах є вивчення особистісного потенціалу, а саме: співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми, розвитку когнітивної сфери, сформованості мотивації до навчання; особливості емоційно-вольової сфери; індивідуально-характерологічні особливості, їх творчий та інтелектуальний розвиток через залучення всіх учасників навчально-виховного процесу (батьків, педагогів, дітей) до реалізації запланованих дій щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання; соціалізація і адаптація; професійна орієнтація дітей з інвалідністю [5, с. 15].

Згідно з Листом МОНмолодьспорт № 1/9-529 від 26.07.2012 року «Про організацію психологічного і соціального супроводу дітей в умовах інклюзивного навчання» [3] алгоритм діяльності практичного психолога і соціального педагога в умовах інклюзивної освіти включає: 1) ознайомлення з особою справою дитини, історією та особливостями протікання захворювання, співбесіду з представником психолого-медико-педагогічної консультації; 2) бесіду з дитиною та її батьками з метою визначення рівня можливостей дитини (самообслуговування, спілкування, пізнавальних можливостей, самоконтролю поведінки, емоційно-вольової сфери тощо); 3) оцінку освітнього середовища, визначення його відповідності до потреб і можливостей дитини. Психолог надає пропозицію щодо здійснення організаційних, функціональних, методичних змін; 4) вивчення індивідуальних особливостей та психічного розвитку дитини; 5) проведення психолого-педагогічного консилиуму з метою розроблення індивідуальної програми розвитку; 6) проведення зустрічі з батьками й учнями класу (школи), педагогами з метою формування їх психологічної готовності до взаємодії з дитиною з інвалідністю; 7) проведення психокорекційної роботи з метою розвитку потенційних можливостей дитини та відповідного формування особистості; 8) відстеження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі; 9) сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення в позакласну і позашкільну діяльність; 10) моніторинг рівня адаптованості й інтегрованості учня, адаптація відповідних індивідуальних програм, планів.

Аналізуючи алгоритм, можемо констатувати значну кількість функцій (діагностична, прогностична, перетворююча, комунікативна, організаторська, правозахисна, превентивна, психотерапевтична, соціально-педагогічна, соціально-економічна) та ролей (учитель соціальних умінь, консультант, помічник, керуючий справами клієнта, захисник прав та інтересів клієнта, координатор, дослідник, аналітик, експерт, супервізор), які виконує спеціаліст у ході здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини, що у свою чергу передбачає використання значної кількості технологій, спрямованих на проектування та впровадження процесів супроводу та різнобічно відтворює важливі складники фахової діяльності. Серед цих технологій варто виокремити такі: 1) технологія виявлення особливостей розвитку дитини, визначення її потреб для подальшого розроблення корекційно-розвивальної стратегії; 2) технологія психопрофілактики як створення відповідних умов у закладі освіти з опорою на ресурси середовища; 3) технологія системної корекційно-розвивальної роботи з дитиною з опорою на базові структури психічної організації; 4) технологія проведення

засідань групи супроводу, що визначає пріоритети, стратегію супроводу та розробляє індивідуальну програму розвитку дитини; 5) технологія формулювання актуальних цілей за принципами цілепокладання SMART та узгодженого їх досягнення всіма учасниками групи супроводу; 6) технологія командної взаємодії учасників групи супроводу; 7) технологія самооцінки професійного розвитку педагогів (за методикою ISSA) та ін. [6, с. 7].

Водночас варто зауважити на тому, що реалізація представлених технологій та психолого-педагогічного супроводу передбачає створення міждисциплінарної групи (фахівці, які безпосередньо опікуються дитиною, батьки), яка розробляє для неї індивідуальну програму розвитку й починає цілеспрямовано працювати над досягненням визначених у ній цілей. Склад команди супроводу визначається з урахуванням потреб дитини. До її складу входять: 1) постійні учасники: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), вчителі, асистенти вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини), вчитель-реабілітолог, батьки або законні представники дитини тощо; 2) залучені фахівці: медпрацівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо.

Визначальними принципами діяльності Команди супроводу є: повага до особистості та опора на позитивні якості дитини з інвалідністю; всебічне вивчення особистості дитини, організація ефективної допомоги і психолого-педагогічної підтримки, відстеження динаміки її розвитку з метою успішного навчання і подальшої соціальної адаптації; командний підхід – усі члени команди супроводу беруть участь в оцінці можливостей потреб дитини та приймають колективне рішення про цілі, завдання, зміст навчання, застосування адаптацій, модифікацій навчального матеріалу та додаткових засобів підтримки; активна співпраця з батьками дитини з ООП, залучення їх до участі в супроводі дитини в освітньому процесі та розробці ІПР; конфіденційність і дотримання етичних принципів учасниками Команди супроводу.

Команда супроводу вирішує такі завдання: розроблення індивідуальної програми розвитку для кожної дитини з ООП, моніторинг його виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини; визначення напрямів психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах закладу освіти на підставі висновку інклюзивно-ресурсного центру, та надання цих послуг; надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання; моніторинг створення належних умов для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище; консультативна

робота з батьками або законними представниками дітей з ООП щодо особливостей їх навчання та виховання; проведення інформаційно-просвітницької роботи в закладі освіти серед педагогічних працівників, батьків і дітей з метою недопущення дискримінації та порушення прав дитини, формування дружнього та неупередженого ставлення до дітей з ООП; захист прав осіб з інвалідністю у випадку виявлення психотравмуючих обставин та/або ризику для життя і здоров'я дитини [4].

Отже, психолого-педагогічний супровід дитини з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти можемо зобразити у вигляді схеми (рис. 1).

Таким чином, як ми бачимо зі схеми, психолого-педагогічний супровід в умовах інклюзивної освіти орієнтований на чотири ключових суб'єкти: діти з інвалідністю; діти, розвиток яких відповідає віковим та фізіологічним нормам; педагоги та адміністрація закладу; батьки. Робота з батьками проводиться у двох напрямках: з батьками дітей з інвалідністю та з батьками дітей, розвиток яких відповідає віковим та фізіологічним нормам. З кожним із визначених суб'єктів фахівець проводить різні види роботи з метою підвищення ефективності навчання, рівня адаптації, повноцінної соціалізації шляхом вирішення соціально-педагогічно-психологічних проблем.

Психолого-педагогічний супровід дітей з інвалідністю передбачає насамперед діагностику й оцінку рівня розвитку, контроль над дотриманням рекомендацій та створення умов для роботи з особливою дитиною, сприяння повноцінному її включенню в суспільні відносини, моніторинг ефективності індивідуальної програми розвитку та індивідуальної навчальної програми.

У межах роботи фахівця соціальної сфери з дітьми, розвиток яких відповідає віковим та фізіологічним нормам, передбачено діяльність, орієнтовану на прийняття дітей, активізацію їх взаємодії, спілкування та ін.

Важливим аспектом супроводу є робота з вчителями та адміністрацією. У цьому напрямі соціальний працівник виконує роль посередника і контролює надання дитині з інвалідністю освітніх послуг відповідно до особливостей її розвитку: розроблення на основі результатів діагностики індивідуальних карт учнів, індивідуальних навчальних планів, індивідуальної програми розвитку; здійснення адаптацій і модифікацій програм. Крім того, психологічною службою закладу має бути проведена робота із соціально-психологічної підтримки спеціалістів, навчання, тренінгів.

Одним із найважливіших елементів здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з інвалідністю є робота з батьками. Ми її розділяємо на два види: робота з батьками дітей з інвалідністю та робота з батьками дітей, віковий та фізіологічний розвиток яких відповідає нормі.

Рис. 1. Психолого-педагогічний супровід дітей з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти

У науковій літературі зустрічаємо таке поняття, як «батьківська компетентність». А. Колупаєва зауважує на тому, що зарубіжні та вітчизняні дослідники цього феномена підкреслюють його інтегративну природу, яка виявляється в поєднанні усвідомлення, розуміння, відчуттів та дій батьків [2, с. 130].

Під час здійснення психолого-педагогічного супроводу робота з батьками дітей з інвалідністю полягає в навчанні, соціально-психолого-педагогічній підтримці та залученні їх до активної співпраці. Завдання батьків – мати інформацію та бути відповідальним членом навчальної команди дитини. Партнерські стосунки в тріаді «батьки – педагог – дитина» є основою ефективною адаптації дитини до умов інклюзивної освіти.

Психолого-педагогічний супровід батьків дітей, розвиток яких відповідає віковим і фізіологічним нормам, передбачає просвітницьку роботу та формування толерантного ставлення до дітей з інвалідністю з метою сприяння прийняттю таких дітей власними дітьми.

Реалізація подібних цілей та завдань вимагає визначення критеріїв створення і підтримки опти-

мальності та ефективності супроводу як одного з основних компонентів освітнього процесу в цілому. Науковий пошук із проблеми дослідження дав змогу визначити такі критерії ефективності психолого-педагогічного супроводу дітей з інвалідністю: *критерій ефективності професійної взаємодії* (психологічний клімат у колективі; мотиваційний компонент тощо), *критерій психологічної ефективності* (самооцінка досягнутого рівня психологічного комфорту, адаптації; експертна оцінка психологічного комфорту, адаптації; визначення узгодженості самооцінки психологічного комфорту, адаптації та оцінки експертів), *критерій результативності навчальної діяльності* (результати навчання; відповідність прогнозованого результату фактично досягнутому).

Висновки. Таким чином, психолого-педагогічний супровід дитини з інвалідністю в умовах інклюзії – це складна багаторівнева динамічна діяльність з організації освітнього процесу та розвитку дитини, що включає в себе надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг і заснована на тісній мотиваційній взаємодії фахівців різних профілів, педагогів і сім'ї. Вважаємо, що

критеріями ефективності психолого-педагогічного супроводу дітей з інвалідністю можуть бути такі: критерій ефективності професійної взаємодії, критерій психологічної ефективності, критерій результативності навчальної діяльності.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Подальшого розгляду потребують питання організаційних умов здійснення психолого-педагогічного супроводу, дослідження моделей та технологій визначеного процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про Освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

3. Лист МОНмолодьспорт № 1/9-529 від 26.07.2012 року «Про організацію психологічного і соціального супроводу дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання». URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/30376/

4. Наказ МОН № 609 від 08.06.2018 року «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/5b1e721d2c67a022705177.pdf>

5. Психологічний супровід інклюзивної освіти : метод. рек. / автор. кол. за заг. ред. А.Г. Обухівська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.

6. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі : навчально-наочний посіб. / укладач Т. Скрипник. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плянди», 2015. 56 с.